

A teljes kártérítés elve, kritikája és korlátai

Az Ünnepektől számtalanszor adta elő a felelősségi jogot, e területen is megmutatta komplex látásmódját, s azt a tiszteletteljes hozzáállást, ami a polgári jog műveléséhez elengedhetetlenül szükséges. A folytonos kérdezni tudást és a kivételes szerénységet: minden eredményünknek további kérdésfeltevésekre kell sarkallnia, s annak felismerésére, hogy mennyi mindent nem tudunk még, s hogy a polgári jog megtanulását sosem késő elkezdni. A kártérítési jogra mindez különösképpen igaz. E szerény tisztelgő tanulmány szerzője ebben és ezáltal is megpróbálja követni az Ünnepektől kapott útmutatásokat.

1. A teljes kártérítés elvének kialakulása

A kártérítési jog evolúciója kapcsán két kiemelkedő fejlődési csomópontot tart számon a jogtudomány. Az első, forradalminak is tekinthető változás a büntetőjogi és a polgári jogi szankció elválása volt: amikor már nem ugyanaz a megtorlás, büntetés, bírság, illetve bármilyen címen teljesítendő elégtétel, fizetendő összeg jelentette a közhatalom büntetőjogi igényének érvényesítését és az áldozat, károsult polgári jogi (kárának megtérítésére irányuló) igényének teljes vagy részleges kielégítését. A károkozás polgári jogi jogkövetkezményei ugyan még őrizték magukban a represszív (elégtétel) és a preventív elemet, hovatovább a kártérítés e funkciói mai kártérítési jogunkban is fellelhetők, az előbbi kisebb, az utóbbi nagyobb mértékben, mégis elmondhatjuk, hogy már ebben a korai korszakban is nőtt a reparáció jelentősége, a reparációjé, amely később a modern kártérítési jog domináns funkciójává válik.

Az önállósult polgári jogi szankció, és nevezzük most már nevének: a kártérítési felelősség e kezdeti korszakának hajnalán, s egészen a XX. századig a károkozó magatartáshoz kapcsolódó vétkesség fokához igazodó felelősség, az ún. proporciónális felelősség volt az uralkodó, vagyis kisebb fokú vétkesség (enyhe gondatlanság) esetén kisebb, nagyobb fokú vétkesség (súlyos gondatlanság vagy egyenesen szándékos magatartás) esetén nagyobb volt a fizetendő kártérítési összeg, illetve a vétkesség fokától függően voltak, vagy éppen nem voltak megtérítendőek bizonyos kártételek, mint például az elmaradt haszon, illetve a nem vagyoni kár. Ha sikerült is elrugaszkodni a büntetőjogi joghátránytól, a proporciónális felelősség mégis annak szubjektívizáló, az egyén vétkességéhez igazított szankció-megállapítási rendszerét tükrözte.

Éppen ezért tekinthető a polgári jog fejlődése következő jelentős lépcsőjének a felelősségi alap és a felelősségi mérték egymástól való drasztikus elszakítása: a felelősség feltételeinek és a fizetendő kártérítés mértékét meghatározó tényezőknek

szigorú és következetes elválasztása. A felelősségi feltételek döntenek arról, hogy akár a deliktuális, akár a kontraktuális kármezőben felelősséggel tartozik-e a károkozásért a károkozó, s ha a válasz igen, úgy ezzel a felelősségi feltételek vizsgálatát le is kell zárni, a további, immár a kártérítés mértékére irányuló vizsgálat során a felelősség feltételeit (vétőképesség, okozatosság, felróhatóság) figyelmen kívül kell hagyni, s a fizetendő kártérítés mértékét csak és kizárólag a bekövetkezett kár alapján kell meghatározni.¹ Nem meglepő, hogy a teljes kártérítés elvét a felelősségi és kártérítési jog „mindent vagy semmit” szabályának is nevezik,² hiszen a felelősségi feltételek fennállása esetén (elvileg) a károsult teljes kárát meg kell téríteni, tekintet nélkül annak nagyságára; amennyiben azonban a feltételek valamelyike nem teljesül, semmi nem illeti meg a károsultat. A „mindent vagy semmit” karakterisztikát a magyar jogban csupán a ritkán alkalmazott méltányossági klauzula [Ptk. 339. § (2) bek.], valamint (felróható közrehatás, illetve a kárenyhítési kötelezettség megsértése esetén a 340. §-on alapuló kármegosztás törli át. A teljes kártérítés elve tehát a felelősségi alap és mérték elválasztásának közvetlen következménye, amit a hazai szakirodalomban már *Grosschmid* is főszabályként tételez.³ Jogtörténeti fejlődésében pedig a porosz Allgemeines Landrecht és az osztrák ABGB proporcionális felelősségével való szembehelyezkedésként is értékelhető.⁴

2. A teljes kártérítés fogalma, tartalma

A teljes kártérítés elvét legkönnyebb negatív megközelítésben értelmezni: mi mindentől nem függ a kártérítés mértéke. Eszerint a teljes kárt – aminek a fogalmát később értelmezni kell – meg kell téríteni, függetlenül a felelősség fajtájától (kontraktuális vagy deliktuális), a felelősséget megalapozó alaktól (normától), a felróhatóság fokától, természetesen a károkozó státuszától vagy vagyoni teljesítőképességétől, s ennek inverzeként attól is, hogy a károsult rá van-e utalva egyálta-

¹ Uf. Eörsi (1961), 118.: „Külön kell ugyanis választani azt a kérdést, hogy beáll-e a felelősség és azt, hogy milyen mértékű legyen az.” Vö. szintén Eörsi (1961), 417.: „Ha egyszer a felelősség már megállapítható, mértékét már nem a kötelezettségszegés és nem a felróhatóság dönti el, hanem az elszenvedett kár mértéke. A felelősség létét vagy nem létét felelősségi szempontok, a szankciók mennyiségét a reparációs szempontok határozzák meg.”

² Vö. Schlobach (2003), 8., Medicus (2006), 585. margószám.

³ Grosschmid (1932), 655. skk.: „A szabály egyszóval a kártérítési kötelezettség terjedelmére nézve: az ú. n. teljes kártérítés.”

⁴ Eörsi (1961), 423., az univerzális történeti fejlődéshez ld. még Súlyom (1977), 91., 95. skk., a proporcionális felelősségtől való elszakadás egyes fázisaihoz a magyar Ptk. kodifikációs kísérletei során ld. Bacsa (2001), 129. skk. elemzését: az egyes tervezeteknél vizsgálja, hogy az ALR és az Optk. proporcionális felelősségének mennyiben maradt nyoma, s e hatások hogyan szorulnak fokozatosan vissza a tervezetekben, illetve a bírói gyakorlatban.

lán a kártérítési összegre vagy sem.⁵ Ezzel összefüggésben *Benedek* azt is megállapítja, hogy a kártérítési felelősség eredményfelelősség, tehát csak akkor perfektuálódik, ha a kár valóban bekövetkezik. Az esetleges „előkészületi és kísérleti” stádiumot figyelmen kívül hagyja.⁶ A károkozó tehát a legkisebb gondatlanság esetén is a teljes kárt tartozik megtéríteni, még akkor is, ha ez gazdasági teljesítőképességét messze meghaladja.

A fenti negatív megközelítésnél lényegesen nehezebb a teljes kártérítés pozitív tartalmának megragadása. A teljes kár megtérítése eszerint azt jelenti, hogy a károsultat olyan helyzetbe kell hozni, amilyenben a károkozás nélkül lenne. Ahogy *Marton* fogalmaz: helyre kell ütni a károsult vagyonában beálló csorbát, a kártérítési kötelelem tartalma szükségképpen a helyreállításban, terjedelme a kár terjedelmében van.⁷ Ezen túlmenően a teljes kártérítés elve átfogja a nem vagyoni érdeksérelmek reparációját vagy kompenzációját is. A teljes kártérítés elve minden kárelemre, kárfajtára kiterjed, legyen szó tehát vagyoni vagy nem vagyoni, közvetlen vagy közvetett károkról, értékcsökkenésről vagy elmaradt vagyoni előnyről.⁸

A teljes kártérítés elve azonban nemcsak alulról határolja be a térítendő kártérítés mértékét: „nem kevesebb, mint a teljes kár”, hanem fölülről is: annak sincs helye, hogy a károsult a kártérítés által gazdagodjék, hogy a kár elszenvedése folytán jobb anyagi helyzetbe kerüljön, mint amilyenben annak előtte volt. A teljes kártérítés elvének komplementere tehát a káron szerzés tilalma, ami jelenleg a bírói gyakorlatban kikristályosodott axiómaként létezik, de a közzétett Javaslat tanúsága szerint az új Ptk.-ban nevesítetten is szerepelni fog.⁹ Ahogy *Marton Géza* rögzíti, pozitív irányban arról van szó, hogy a kötelelem fel kell, hogy ölelje a károsult egész érdeksérelmét, másfelől (korlátozólag, negatív irányban), hogy a kártérítő kötelelem nem

⁵ A teljes kártérítés elvének negatív megközelítéséhez a magyar szakirodalomból ld. *Marton* (1941), 384. skk.; *Sólyom* (1977), 79.; *Szalma* (2000), 77.; *Gellért – Kemenes* (2004), 339. §-hoz, 1229., árnyaltabban *Eörsi* (1966), 415.: „A jogellenes és felróható károkozásért általában *és elvileg teljes reparáció jár.*”, vö. még 215., 417.

⁶ *Gellért/Benedek* (2004), a 339. § bevezetője, 1221. (Álláspontom szerint a polgári jog is reagál a kár bekövetkezésével fenyegető veszélyhelyzetre, a Ptk. 341. §-a nyújt lehetőséget arra, hogy a veszélyeztetett helyzetben lévő személy a bíróságtól a veszélyeztető magatartástól való eltiltást és biztosítékadásra való kötelezést kérjen.)

⁷ *Marton* (1941), 384.

⁸ *Dezső Gyula* a Glossza vonatkozó részében ezt nem pusztán teljes, hanem a legteljesebb kártérítésnek nevezi, vö. *Dezső* (1932), 231. és 235.

⁹ Vö. az új Polgári Törvénykönyv Javaslatja és Indokolása, ötödik könyv – Kötelmi jog, ötödik rész: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért, 5:544. § (2) bek.: „A teljes vagyoni kárból le kell vonni a károkozásból származó vagyoneértékű előnyöket.” Letölthető: http://www.irm.gov.hu/download/otodik_konyv_ii.pdf/otodik_konyv_ii.pdf, utolsó letöltés dátuma: 2007. április 14. A továbbiakban: Javaslat.

mehet túl saját célján, a kiegyenlítésen, nevezetesen nem lehet nyereség forrása a károsultra nézve.¹⁰

3. A tartalom-meghatározás buktatói

Bármennyire egyértelműnek, a kártérítési jog alaptételének tekinthető is a teljes kártérítés elve, kiegészülve a káron szerzés tilalmával, tartalmának meghatározása számos értelmezési nehézséget és előkérdést vet fel. Közelebbről megvizsgálva arra következtetésre lehet jutni, hogy a teljes kártérítés elve, de legalábbis a fenti, pozitív értelemben megfogalmazott kívánalom a gyakorlatban elérhetetlen, végrehajthatatlan. A teljes kártérítés elve így tulajdonképpen illúzió, fikció, fogalmi képtelenség. Ennek oka kevésbé jogi, sokkal inkább fizikai és filozófiai természetű: az ember térhez és időhöz kötöttségében rejlik. Az idő kerekét visszafordítani, megtörtént eseményeket meg nem törtéنتté tenni nem lehet. De ha ettől el is tekintünk, és azt a kérdést tesszük fel, hogy vajon mely káresemények kapcsán hozható a károsult ténylegesen olyan helyzetbe, mintha a károkozás meg sem történt volna, a válasz valójában egy igen szűk körre: a helyettesíthető dolgok pótlására korlátozódik. Személyi károk esetén a károsult annak ellenére elszenvedte a nem vagyoni hátrányt, hogy fiziológiai sérülése begyógyult; a jó hírnéven, becsületen esett sérelmeket pedig meg nem törtéنتté tenni fogalmilag egyenesen lehetetlen. Dologi károknál, kivéve a fent említett esetkört, fennmarad a javítás utáni értékcsökkenés; egyedi dolgok esetén a pénzbeli kártérítés nem azonos a megsérült, elveszett, elpusztult dologgal; az elmaradt vagyoni előny megtérítése pedig sohasem lehet azonos azzal az előnnyel, ami tényleg elmaradt (volna), mert ennek mértéke soha nem fog kiderülni. Az esetek (kárfajták) döntő többségében tehát a legkevésbé sem realizálható a károkozás bekövetkezése nélküli állapot, amit fentebb a teljes kártérítés tartalmaként és céljaként határoztunk meg. Ahogy Dezső Gyula 1937-ben leszögezi: a pénzbeli és a helyettesíthető dologbeli károkat aránylag legkönnyebben lehet pótolni, a nem helyettesíthető dolgokban okozott károkat már csak igen nehezen és tökéletlenül, az emberi testben, lélekben, eszmei javak-

¹⁰ Marton (1941), 384., Marton (1992), 162., Marton nyomán Szászy (1943), 84., úf. Zoltán (1961), 99.: az előnyös és hátrányos változásokat egységesen kell számba venni, ha a vagyonsökkenéssel szemben ugyanilyen mértékű vagyonnövekedés áll szemben, kár nincs is; ha a vagyonsökkenés nagyobb értékű, mint a vagyonnövekedés, akkor a kettő különbözete a kár. Az elv az újabb szakirodalomban is egyértelműen jelen van, ld. pl. Köles (2004), 176., Benedek (2004), 355. §, 1364. skk.; Dezső Gyula szellemes megfogalmazása szerint a kárvallott nem húzhat le két bőrt egy rókáról, ezért a residuumokat a káradósnak meg kell térítenie. A káronszerzés tilalma szerinte annyira magától értetődő jogelv, hogy annak törvénybe foglalása is felesleges. Vö. Dezső (1932), 316. skk.; Mindehhez Marton még azt is hozzáteszi, hogy amennyiben a kártérítés a kár összegén túlmege, az valójában már „a büntetés területére csapna át.” Vö. Marton (1992), 120.

ban pedig egyáltalán nem; a pénzbeli aequivalens pedig csak többé-kevésbé megközelíti, de soha el nem éri a természetbeni kárpótlást.¹¹

A teljes kártérítés fogalmi megragadását tovább nehezíti egy másik, a magyar szakirodalomban elsőként szintén *Dezső Gyula* által érzékelt probléma, ami a teljes kártérítés elve két arcának szembenállását mutatja: hogyan kerül(het) egymással ellentétbe a teljes kár megtérítése és a káron szerzés tilalma. Eszerint különbséget kell tenni „érdekkár” és „értékkár” között. Az a károsult érdeke, hogy megsérült ruhája, vagy más dolga helyett új ruhát, egyéb új dolgot kapjon, ebben az esetben azonban – az érdekkár megtérítése útján – szükségképpen gazdagodik, mivel használt tárgyai helyett újat kap. Az értékkár (az elveszett, megromlott, elpusztult tárgyak értéke) azonban a példa szerint ennél kisebb.¹² El kell tehát dönteni, hogy a teljes kártérítés elvét, vagy pedig a káron szerzés tilalmát részesítse-e előnyben a jogalkotó, illetve a jogalkalmazó, az utóbbi mellett döntve részleges visszatérítésre, a gazdagodás beszámítására, a kártérítési összegből való levonására kötelezve a károsultat.

Ahogy ezt a fentiek is érzékeltetik, a teljesség fogalma függ a megtérítés módjától. Mászt jelent a teljes, ha az eredeti állapot természetbeni visszaállítása történik javítás vagy csere útján, illetve megint mászt, ha a pénzbeli ekvivalens megfizetéséről van szó. Ez utóbbi esetben a pénzbeli egyenérték meghatározása már a jogalkotó, vagy a jogalkalmazó feladata. Erőteljesen megkérdőjeleződik a teljes kártérítés elve azokban az esetekben, ahol a kártérítés mértékének megállapítására nem a konkrét kár valamilyen módszerrel történő értékelése, „egyenértékesítése” útján kerül sor, hanem a körülményeknél fogva kényszerűen csak valamiféle absztrakt, objektív kalkuláció, becslés segítségével. Ilyen például a jövőbeli kártételek kompenzációja az általános kártérítés jogintézményének segítségével (Ptk. 359. §), legyen szó akár a jövőben elmaradó vagyoni előnyről, akár a jövőben felmerülő, a kárenyhítéshez szükséges és célszerű költségekről. Az így megítélt összegnek a teljeshez való viszonyulása talán ki sem derül, de ha kiderül is, utólagos korrekcióra csak járadék esetében van lehetőség. Az esetek döntő többségében azonban mindvégig rejtve marad, hogy alul- vagy túlkompenzáltunk-e.

A teljes kártérítés elvének, de legalábbis a filozófiai értelemben vett mindent átfogó, szó szerinti értelmezhetőségének kétség kívül az a – helyes indíttatású – fel fogás adja meg a kegyelemdőfést, amely a teljesség fogalmát az okozatosság, kö-

¹¹ Dezső (1937), 16.: *plasztikus példákkal folytatja tovább „Hiába kapok én 10,000 K. kártérítést, azért az én elpusztult kedvenc paripám, vagy festményem, vagy szobrom nem lesz többé; hiába kapok én évi 20,000 K. kártérítési járadékot, azért a lábam mégis csak le lesz vágva és én nyomorék maradok, akire mindég szánakozással fognak tekinteni az ép emberek, és nem küzdhetek a harctéren hazámért; hiába fizetek a bánatos özvegynek és árváknak 100,000 K. kártérítést, a szerető és gondos férj és apa mégiscsak a föld alatt lesz, ahonnan semmiféle kártérítés nem hozhatja vissza az örökre elveszett meleg boldogságot...”*

¹² Dezső (1932), 231.

zelebről a jogi okozatosság, vagy (objektív) beszámítás körébe sorolható károokra kívánja korlátozni. Ez azért is különösen figyelemre méltó, mert a magyar kártérítési jog dogmatikája legalábbis kimondva nem tesz különbséget a károkozó magatartás és eredménye között fennálló felelősségmegalapozó okozatosság, illetve az előbbi eredmény és az egyes kártételek között vizsgálendő felelősségkitöltő okozatosság között, így a teljes kártérítés elve kapcsán az egységes okozatosságot felvetvén újra kapcsolatot keres és talál az élesen elválasztott felelősségi alap és mérték között. Ez a zavar figyelhető meg akár Eörsi Gyula elméletében is, aki minden egyes kár tekintetében vizsgálni rendeli a felelősség tényezőit az okozati összefüggés keretében, így a felróható kötelezettségszegést is. Az okozás relevanciájában, szerinte, igen nagy súlya van a felróhatóságnak, hogy a hasonló módon beálló, beállott károk tekintetében a kártérítésre kötelezésnek van-e megfelelő preventív szerepe. A teljes kártérítés elve Eörsinél a releváns okozati összefüggésben bekövetkezett károokra korlátozódik, amiről akkor lehet szó, ha az adott kártételt a károkozó a károkozó magatartás kifejtése idején előre láthatta.¹³ E problematika még akkor is elbizonytalanítja a kártérítési joggal foglalkozót, ha végül is pusztán egy logikai, terminológiai variabilitást fedez fel a háttérben. Nem változtat ugyanis a lényegen, ha a teljesség fogalmát magát szűkítjük a jogi okozatosság szempontjai által, vagy pedig azt eredeti „nagyságában, szélességében”, minden elszenvedett érdeksérelmet érintetlenül hagyó jelentésében tételezzük és fogadjuk el, majd a jog eszközeivel a megtérítési kötelezettséget szűkítjük, korlátozzuk, pl. a jogi okozatosság segítségével.

A tartalom-meghatározás fenti nehézségei megengedik és megerősítik a következtetést, mely szerint a teljes kártérítés elve valójában a maga maximális, ideális voltában és mértékében aligha valósulhat meg, így azt a modern kártérítési jog célkitűzésének kell tekintenünk, ami a gyakorlatban az eredeti állapot lehető legteljesebb mértékben történő megközelítését fogja jelenteni.¹⁴ Ennél több és más nem várható a teljes kártérítés elvétől. Nem véletlen tehát, hogy Meszlény 1932-ben eltérő fogalomhasználatot is javasolt: a teljes kártérítés elvét a „megfelelő kárpótlás” kitéllettel kívánta felváltani, ennek számos következményével együtt.¹⁵ Javaslatát azonban sem a Ptk. előtti, sem az azt követő szakirodalom nem fogadta be.

¹³ Eörsi (1961), 419.; ugyanezen az ösvényen továbbhaladva még tovább megy Bauer, aki szerint az adott helyzetben elvárható magatartás mércéjét meghatározó egyik legfontosabb tényező nem más, mint az esetleg bekövetkező kárnak az előre látható képzete, így a teljes kártérítés elve szükségképpen ellentmond a felróhatóság elvének, illetve csak annak keretein belül érvényesül. Szerinte az ezen felül felmerülő károk megtérítésére már nem felelősségi alapon, hanem veszélyviselési, kockázatosztási alapon lehet kötelezni a károkozót, ha egyáltalán lehet, szabad. vö. Bauer (1988), 202. skk.; eredményében igen hasonlóan Gyevi-Tóth (1997), 155.

¹⁴ Végül így Eörsi (1961), 428.: a teljes reparációt csak megközelítően lehet elérni.

¹⁵ Meszlény (1932), 267. a megfelelő kártérítés megállapítása során nemcsak az érdeksérelmet, hanem a cselekmény súlyát, a tettes és a sértett egyéni körülményeit, családi

4. A teljes kártérítés értékelése és kritikája, a korlátozása mellett szóló érvek

A teljes kártérítés elve, a fenti tartalmi nehézségek ellenére mind a mai napig a kártérítési jog egyik vezérelve, s következetes alkalmazása kétség kívül számtalan előnnyel is jár. Végző soron miért is kellene a károsultnak bármilyen kárveszélyt, kockázatot is viselnie – a felróható együttokozást, közrehatást és a kárenyhítési kötelezettség megszegését kivéve –, ha egyszer akaratlan elszenvedője volt a károkozásnak? Ki más viselje az ebből eredő valamennyi kockázatot, ha nem a károkozó? A teljes kártérítés elve így a kiszámíthatóságot és a jogbiztonságot is szolgálja, mert mindenki számol ezzel, akár elszenvedi a kárt, akár okozza. E „bizonyosság” – elvileg – hozzájárulhat a kártérítési esetek nagy számának peren kívüli rendezéséhez, vagy biztosítások általi lefedéséhez. A polgári jogi szankció, bár kevésbé differenciált és sokoldalú, mint a büntetőjogi – mondja Eörsi – mégis egységes volta, a teljes kártérítés elve teszi szilárddá, előre láthatóvá, s így valószínűsíti meg a hatékony generális prevenciót.¹⁶ Az esetleges túlzásoknak, a teljes káron túlterjeszkedő megtérítésre kötelezésnek pedig az eljárási jog megfelelően elejét tudja venni, hiszen a károsult pontosan bizonyítani tartozik elszenvedett kárát.¹⁷

Ha azonban mindez igaz, akkor miért szembesülünk mégis azzal, hogy a teljes kártérítés elvét mértékadó elméleti szerzők rendre kritizálják és korlátozása mellett törnek lándzsát, illetve, hogy valamennyi ország bírói gyakorlata kialakította a teljes kártérítés elvét korlátozó intézményrendszerét, akár elméleti kritika alapján, akár a nélkül? Mindennek egyedül az lenne az oka, hogy a történelem túllépett a liberálkapitalizmus formációján, ami a modern kártérítési jog és a teljes kártérítés elvének gazdasági-társadalmi hátterét adta (esélyegyenlőség, teljes privátautómia, egyenrangú felek, a szerződési szabadság teljes érvényesülése)? Esetleg az volna a magyarázat, hogy a XIX. század közepén és végén, illetve a XX. század elején a károkozások gyakorisága és az okozott károk nagyságrendje töredéke volt a posztmodern korunkban tapasztaltaknak? E magyarázatok, bár kétségkívül helytállóak, önmagukban nem indokolják a teljes kártérítés elve visszaszorítására irányuló elméleti és gyakorlati kísérleteket. Ennek indokai ugyanis igen szerteágazóak.

A valamennyi kárért fennálló, különbségtétel nélküli felelősség nyilvánvalóan túl messzire megy, állapította meg *Wilburg* 1941-ben írt kártérítési jogi munkájában.¹⁸ Más szerzők szerint a kártérítési jogban a határokat pontosan meg kell húzni, ellenkező esetben a kártérítés lottóhoz, szerencsejátékhoz lesz hasonlatos.¹⁹ A külföldi és a hazai szakirodalomban egyaránt találunk ilyen és ehhez hasonló, jelszó-jellegű, a teljes kártérítés korlátozásának szükségességét evidenciának tekintő ál-

és vagyoni viszonyait is vizsgálni rendelte volna, valójában tehát többről lett volna szó, mint terminológiai váltásról.

¹⁶ Eörsi (1961), 417.

¹⁷ Jobbágyi in: Jobbágyi – Fazekas (2004), 182.

¹⁸ Wilburg (1941), 240.

¹⁹ Westermann – Bydlinksi – Weber (2003), 14/1. margószám.

lásfoglalásokat. Meg kell előzni a felelősség elviselhetetlen és méltánytalan kiszélesítését; a felelősség szempontjából releváns történéseket és az ún. véletleneket gyakran igen vékony mezsgye választja el, így az ezekért való felelősség ellenkezne az általános közfelfogással, különös tekintettel arra, hogy a következménykárok tekintetében a felróhatóság elvileg már nem vizsgálható, stb.²⁰ Maga Eörsi is úgy nyilatkozik, hogy a teljes kártérítés igen gyakran nem más, mint *summum ius, summa iniuria!*²¹ Különös tekintettel arra, hogy a természettudományi szempontú okozatosságának semmi sem vet gátat: az események szertesztét ágaznak a múltban és a jelenen át a jövő felé haladva újabb okozati láncolatokat hoznak létre, így bármikor bekövetkezhet olyan kár, ami természettudományi értelemben okozata egy múltbéli eseménynek, és további károk okozója lehet a jövőre nézve. Így a felelősséget nem szabad kiterjeszteni minden távoli kárkövetkezésre.²² Ezzel összefüggésben a kártérítési jog preventív funkciójával is ellenkezik, ha a károkozót teherbíráson felül terheljük kártérítési kötelezettséggel, mert a túlzott joghátrány elveszti visszatartó hatását.²³ Bárdos a teljes kártérítés elvének hátrányait osztársadalmi szinten is vizsgálja, s kijelenti, hogy az az elviselhetetlen mértékű kockázat miatt kontraproduktív, s így „jóval nagyobb társadalmi feszültséget is előidézhetne, mint amelyek kiküszöbölésére a kárkompenzálás, mint polgári jogi cél hivatott”.²⁴ Érzelmi színezetű bírálatokban sincs hiány, érdemes röviden ezeket is feleleveníteni: Kauser szerint valamennyi logikai következmény levonása ellen egy tudat alatti forrásokból táplálkozó bizonytalan és határozatlan érzés szinte lázadozik. Ez ugyan nem tud szabatos megjelenési alakot ölteni, de jobbára az „igazságtalan” és a „nem méltányos” kifejezésekben mutatkozik meg.²⁵ Marton szerint a probléma gyökere nem más, mint a pandekta-tan „végig nem gondolt, logikátlan, önellentmondó” felfogása.²⁶ Dezső Gyula még tovább megy: szerinte rendkívül méltánytalan az erylhe elnézés, a súlyos gondatlanság és a rosszindulatú szándékosság következményeit egyforma mértékkel mérni, és mindegyik esetben egyforma kártérítést előírni. Egyenesen a proporcionális felelősséghez való részle-

²⁰ Ld. ehhez pl. a német irodalomban Lange in Lange – Schiemann (2003), 81.; Bartelt (2004), 40., Münch-Komm/Oetker 2a kötet (2003), 249. §, 102. margószám.

²¹ Eörsi in Eörsi – Lábady (1986), 55.

²² Eörsi (1985), 59. skk.; hasonlóan Tercsák (1993), 234.; és Bacsa (2001), 125.: „...a kártérítés mértékének korlátozása minden jogrendben megjelenő természetes igény... Minden polgári jogban megfigyelhető a félelem a kártérítési jog partalanná válásától, idegenkedés a rendkívüli károk megtérítésétől, valamint a törekvés arra nézve, hogy a kártérítést meghatározott keretek közé szorítsák.” A jogrend által elismert károk köre ezért mindig szűkebb, mint a természetes kár nagysága.

²³ Vö. Benkö (1955), 249., hasonlóan, bár a megelőzés, mint szempont gyengülését kifejezetten nem említve Bárdos (2004), 5. 15. pont.

²⁴ Bárdos (2004), 4. 11. pont.

²⁵ Kauser (1939), 32.

²⁶ Marton (1941), 365. skk.

ges visszatérést javasolja: a teljes kártérítést szerinte csak szándékosság és súlyos gondatlanság esetén kell alkalmazni.²⁷ A XX. és a XXI. Század szakirodalma sem sokkal kíméletesebb a teljes kártérítés elvének bírálata során. *Eörsi* szerint a teljes kártérítés egy „mrev és életidegen tétel”;²⁸ *Bauer* a tálió elvhez hasonlítja.²⁹ *Szalma* a felelősség mértéktelen és méltánytalan kiterjesztését látja benne,³⁰ *Bíró* szerint „nem fair”. *Garamvölgyi* felfogásában pedig „igazságtalan és méltánytalan” ítéletek forrása.³¹ Összességében tehát megállapítható, hogy a teljes kártérítés korlátozásának szükségessége, mint evidenciaként hangoztatott tétel háttérében etikai, szociális, (a kártérítés céljaival összefüggésben) prevenciós, valamint gazdaságossági érvek, elvek, megfontolások húzódnak meg, amelyek ha néha eltúlzottnak tűnhetnek is, igazságtartalmuk aligha kérdőjelezhető meg.

A teljes kártérítés elve a legszigorúbb kritikát mégis csak a szerződési jog gazdasági elemzésének nevezett irányzat képviselőitől kapta. E szemlélet (amely a szerződési jog kockázatelosztó funkcióját helyezi előtérbe, szemben a hagyományos moralizáló felelősségelmélettel) alaptétele, hogy az a kártérítési szabályrend a leghatékonyabb, amely mellett a (kár)kockázatok elosztásának egyensúlyi állapota a lehető legalacsonyabb társadalmi összköltség mellett valósulhat meg. Annak a félnek kell lépéseket tennie a kárkockázatok elkerülése vagy biztosítása végett, aki ezt leghatékonyabban, leggyorsabban, legolcsóbban tudja megtenni, a kockázatot a *cheapest risk (vagy cost) avoider-nek*, a *cheapest risk insurer-nek*, végső soron pedig a *cheapest risk bearer-nek* kell magára vállalnia. Ami kontraktuális felelősség esetén azt jelenti, hogy a károkozó fél csak olyan károkért legyen felelősségre vonható a szerződés megszegése esetén, amelyekkel a szerződéskötéskor előre számolhatott és amelyeket így a szerződéses rentabilitás, az ellenszolgáltatás mértékének kalkulálásakor figyelembe tudott venni. Így válik számos jogrendszerben éppen az előreláthatósági elv a teljes kártérítés antitézisévé, korlátjává. A teljes kártérítés elve egyéb mikro- és makrogazdasági hátrányokkal is jár: a kutatás és fejlesztés-gátjává válhat, ha a gazdasági élet szereplői a parttalan kártérítési igényektől tartva lemondanak az innovációról.³² A makrogazdasági hatások között kell említeni, hogy a kártérítési összeg a nemzetgazdaságból valahol máshol hiányozni fog, még abban az esetben is, ha azt adott esetben nem feltétlenül a konkrét károkozónak kell kigazdálkodnia, hanem valamiféle kockázatközösség, biztosítás „állja a számlát”.

Felvethető végül a teljes kártérítés elvének alkotmányjogi szempontú vizsgálata is: milyen alkotmányos alapjogokat érint a teljes kártérítés elve károkozói és károsulti oldalon, ezen alapjogok ütközése esetén a károkozási helyzethez igazodóan

²⁷ Dezső (1932), 201. valamint 230. 291. lj.

²⁸ Eörsi (1974), 143.

²⁹ Bauer (1988), 273.

³⁰ Szalma (1998), 186.

³¹ Bíró (2003), 44., Garamvölgyi (2004), 181.

³² Ld. ehhez Bauer (1980), 113.

vajon milyen eredményre vezet a szükségesség-arányosság tesztje. E témakör külön elemzés tárgyát képezhetné. Összességében megkockáztatható a kijelentés, hogy a teljes kártérítés elvét a fenti indokok alapján mindenféleképpen korlátozni kell. A kérdés ennek mértéke, indokolt szintje és jogalkotói, jogalkalmazói technikai megoldása. A feladat semmi esetre sem könnyű, mert végrehajtása során többek között az alábbi nehézségekkel szembesül a megoldást kereső. Először is meg kell találni a szabályozás megfelelő absztrakciós szintjét és módszerét (esetjog, esetcsoportok, generálklauzula); másodsor: e megoldásnak megfelelő kompromisszumot kell megvalósítania a fenti szempontok érvényesülése és a károsult méltányos érdekei között. S végül, ha mindez sikerült is, meg kell küzdeni a sokak által, így Eörsi által is talán nem alap nélkül kritizált általános döntéseméleti és ítélkezési mentalitással: a fordított gondolkodással. Eszerint ugyanis a bíróság jogérzéke alapján amúgy is állást foglal egy adott kártétel megtérítését vagy annak elutasítását illetően, s csak ezt követően, utólag indokolja döntését azzal a „szerszámmal”, amit az adott jogrend az eltúlzottnak vélt kártérítési igények elhárítására készletben tart, s végeredményében aligha van különbség aközött, ha a bíró szerint a kár bekövetkezése már nem volt okozatos, vagy túl távoli volt, vagy kívül esett az események rendszerinti szerves lefolyásán, s aközött, hogy az szerződéskötéskor nem volt előrelátható.³³ Mindezen nehézségek nem mentik fel sem az elméleti, sem a gyakorlati jogászokat az alól a kötelezettségük alól, hogy törekedjenek a megfelelő, a célkitűzéseket leginkább megközelíteni tudó megoldás megtalálására. Mert bár igazak a fenti akadályok, ellentételesek, ám mégis: a mérték sem közömbös, az a mérték, amennyire a teljes kártérítés elvének, valamint indokolt korlátozásának egyensúlyi kompromisszuma, szintézise megközelíthető.

5. A teljes kártérítés elvét korlátozó technikák rendszerezése

Mielőtt bárki kísérletet tesz a teljes kártérítés elvét korlátozó technikák akárcsak érintőleges számbavételére is, az alábbi három szempontot mindenképpen szem előtt kell tartania. Elsőként: mindenképpen tartózkodnia kell dogmatikai szempontból elválasztandó kategóriák összemosisától: legyen mindvégig világos, hogy a felelősség korlátozásáról, vagy pedig a kárfogalom szűkítéséről, a kártérítés korlátozásáról van-e szó. Másrészt pedig fel kell ismerni, hogy a felelősség, illetve a kártérítés kizárásának és korlátozásának lehetősége a szerződésben a felek által; valamint a diszpozitív jog és az ahhoz kapcsolódó bírói gyakorlat külön kikötés nélkül is érvényesülő korlátai ugyanazt a funkciót töltik be, jelentőségük fordítottan arányos. Vagyis, ha a jogrend széles körben megengedi, hogy a felek a kockázatokat a felelősség vagy a kártérítés kizárása vagy korlátozása útján maguk osszák el, akkor kisebb a diszpozitív jog eszköztárának jelentősége. Ez utóbbi akkor érté-

³³ Vö. ehhez Eörsi (1985), 60.; Tercsák (1993), 235. Bár e nézetet empirikus vizsgálat nem igazolta, s valószínűleg a tárgy sajátossága miatt (a bírói szubjektum a döntés, ítélet meghozatala során) nem is fogja igazolni.

kelődik fel, ha a privátautonóm mozgástér a fent megjelölt körben kisebb, vagy minimális (mint például amilyen helyzetet a hatályos magyar Ptk. 314. §-a is teremtet). Végül: tisztázni kell a kizárás és a korlátozás fogalmának pontos tartalmát, határait, s állást kell foglalni abban a kérdésben is, hogy a teljes és a részleges kizárást, azaz a korlátozást azonos feltételek mellett tegye lehetővé, illetve korlátozza, tiltsa a jogrend, vagy pedig szükséges e két eszköz tekintetében differenciált szabályokat alkotni.³⁴

A teljes kártérítés elvének korlátait sokan és sokféleképpen rendszereztek. *Rabel* például az alábbi technikákat sorolja fel: a román és az angolszász jogrend tipikus eszköze a közvetlen és a közvetett kár közötti különbségtétel, valamint az előreláthatósági klauzula; a korabeli osztrák vagy svájci jog még a vétkesség fokához igazodó kártérítést ismerte; a német jog akkoriban egyedüli eszköze a parttalan kártérítési igények megfélékezésére az adekvancia elmélet (Adäquanzlehre, adekvát kauzalitás tana) volt. Ezt a felsorolást egészítette ki *Rabel* egy ötödik elmélettel, a normacél-elmélettel (Normzwecklehre, Schutzzwecklehre), mely szerint a felelősség csak azokra a károkra terjed ki, amelyek megakadályozására a megsértett norma célja, védelmi köre kiterjed.³⁵ A Ptk. előtti magyar szakirodalomban *Szászy* felsorolása szinte teljesen megegyezik *Rabel*ével, ám abban nem szerepel a normacél-elmélet, az adekvancia tan helyett pedig a jogi okozatosság fogalmát használja.³⁶ *Eörsi* a teljes kártérítés elvének korlátozására használható „szerszámokat” részben a bírói döntéshozatalra vonatkozó állításainak igazolása érdekében sorolja fel. A lehetséges technikák tehát a következők: előreláthatóság, adekvát kauzalitás, allegemeines Lebensrisiko (az élet általános kockázata), szerves kapcsolat, too remote, az életszerű valószerűségeen kívül eső, a normális következmények, koincidencia, a károkozó kímélete (öt se tegyék tönkre), a kár jogsértéshez viszonyított aránytalansága.³⁷ *Harmathy Attila* a bizonyítási követelményt, az okozatosságot és nem utolsósorban a részben szubjektív, részben objektív szempontokat érvényesítő előreláthatósági elvet sorolja fel e körben.³⁸ Kizárólag az elmaradt hasznot illetően sajátos differenciálással áll elő *Dezső Gyula*, aki német forrásokra hivatkozva aszerint tesz különbséget, hogy a jövedelemszerző tevékenységet folytató személy sérült-e meg, vagy pedig a jövedelemszerzés eszköze. Tehát, ha valaki a halászt személyében károsítja, úgy az elmaradt fogás is megtérítendő; ezzel szemben, ha a halász hálóját, úgy csak a javítási költség, az elszalasztott halak értéke nem.³⁹ Tézését ebben az általános értelemben nem fogadta be a joggyakorlat, nyomtalanul

³⁴ A magyar szakirodalomban a kérdés a Ptk. 314. § nem egyértelmű megfogalmazása kapcsán merül fel, ld. Köles (1993), 246. skk.; Menyhárd (2000), 133. skk., Gellért – Benedek (2004), 314. §, 1130.

³⁵ *Rabel* (1957), 474. skk.

³⁶ *Szászy* (1943), 89.

³⁷ *Eörsi* (1985), 60.

³⁸ *Harmathy* (1974), 250. skk.

³⁹ *Dezső* (1932), 232.

azonban mégsem múlt el. Különösen a '60-as, '70-es évek gyakorlatában alkalmazták a bíróságok azt az elvet, de az újabb elemzésekben is megjelenik, hogy jövedelemtermelő eszköz károsodása esetén az elmaradt haszon csak arra az időszakra illeti meg a károsultat, amíg az eszköz pótlásáról gondoskodott, vagy gondoskodhatott volna.⁴⁰

Műfaji korlátok miatt az egyes technikák részletes bemutatására, elemzésére nem kerülhet sor, így a tisztelgő írás zárásaként pusztán a teljes kártérítés elve korlátainak rendszerezése, számbavétele történik meg.

Elsőként különbséget tehetünk az anyagi jogi és eljárási jogi „fékek és ellen-súlyok” között. Az utóbbi körbe tartoznak például a bizonyítás szabályai, de ide sorolhatók a végrehajtási jogszabályok azon passzusai is, amelyek a foglалás alól mentes vagyontárgyak körét határozzák meg. Eljárási jogi szempontból a számláló az első fokú ítélettel, azaz inkább az elsőfokú eljárás utolsó tárgyalásán áll meg, az ítéletben az addig bekövetkezett tényeket és az addig valószínűsített jövőbeli folyamatokat lehet figyelembe venni.⁴¹ A teljes kártérítés anyagi jogi (polgári jogi) korlátai három dimenzióban jelentkeznek: beszélhetünk a teljes kártérítés alanyi (személyi), időbeli és mértékbeli korlátairól. Az alanyi szempont arra ad választ, hogy az adott káresemény által érintett személyek közül kiknek a kárait kell megtérítenie a károkozónak, és ebben az értelemben a teljes kártérítés elve személyi korlátjának tekinthető minden olyan jogintézmény, amely bizonyos személyeket a károsulti körből bármely okból kizár. (A magyar jogban a deliktuális felelősség generálklauzulája miatt személyi korlátok kevésbé ismeretesek, bár a hozzátartozók nem vagyoni kárigénye és ezek korlátai itt is felmerülnek. Élesebben jelentkezik a kérdés olyan jogrendszerekben, mint például a német jog, ahol a deliktuális felelősség csak a törvényben felsorolt védett jogtárgyakra vonatkozik. Itt főszabályként az a személy a károsult, akinek a védett jogtárgyát a károkozó megsértette – Gläubigerprinzip. Ehhez képest harmadik személyek járulékos kárainak megtérítésére csak szűk körű és jól indokolt kivételes esetekben kerülhet sor –

⁴⁰ Állatok esetén 3-4 hónap, vö. Zoltán (1961), 102. skk.; Eörsi (1966), 87.; Gellért/Benedek (2004), 355. §, 1359. A BH 1997/7. 332. számon közzétett, de Petrik által is elemzett döntés szerint a tönkretett fagylaltozó miatt elmaradt vagyoni előny címén megilleti a károsultat a vállalkozás működtetésének kiesése miatt elmaradó haszon, de csak egy évig, mert ezt követően már, akár a kapott kártérítési összeg felhasználásával köteles lett volna saját munkájával realizálni a jövedelmet. Vö. Petrik (2002), 224. skk.

⁴¹ Marton (1992), 323., Szászy (1943), 96.; Részben ide kapcsolódik, de már nem eljárási jogi, hanem anyagi jogi probléma, hogy a kártérítés mikori értéken történik, s ezzel összefüggésben mikortól kamatozik. A jelenlegi bírói gyakorlatban az a megoldás vált inkább elfogadottá, hogy az ítélelhozatal időpontjában fennálló értékviszonyokat veszi figyelembe a bíróság, de a kártérítési összeg után a kamat csak az ítéletben megjelölt teljesítési időponttól esedékes. Ld. Gellért/Benedek (2004), 355. §, 1357.

Drittschadenliquidation.⁴²) Az időbeli kérdésfeltevés szerint meddig, illetve mikori állapot szerint köteles a károkozó a bekövetkezett és még bekövetkező károk megtérítésére (meddig köteles kártérítést fizetni például a jövedelemtermelésre használt, ám összetört fagyaltos kocsí miatti bevételkiesés címén). Ide kapcsolódik az a már említett probléma is, hogy a kártérítési összeg meghatározásakor a károkozás kori vagy az ítélelethozatalkori értékviszonyokat kell-e figyelembe venni. A leggyakrabban vizsgált aspektus azonban nyilvánvalóan a teljes kártérítés elvének (közvetett vagy közvetlen) mértékbeli vagy összegszerű korlátozása. Valójában e technikák tekinthetők a teljes kártérítés elve szűkebb értelemben vett korlátainak. A mértékbeli, vagy összegszerű korlátozások további vezérelvek szerint csoportosíthatók. A felek érdekköre szerint beszélhetünk a károkozó érdekköréhez kapcsolható (pl. felróhatóság, okozatosság), ill. a károsult érdekkörében jelentkező (felróható közrehatás, kárenyhítési kötelezettség megszegése) korlátokról. Különbséget tehetünk a szerződésben kikötött (felelősség-kizárás, -korlátozás a szerződésben), valamint a diszpozitív jog ill. a bírói gyakorlat alapján külön szerződéses kikötés nélkül is fennálló korlátok (pl. felróhatóság, okozatosság) között. „Szabályozástechnikai” szempontból megkülönböztethetjük a felelősség vagy éppen a kártérítési kötelezettség teljes és részleges kizárását (vagyis annak korlátozását). A részleges korlátozás történhet a felróhatóság foka szerint (felelősség csak szándékos vagy súlyos gondatlanság esetén), felső határértékekkel, önrésszel, vagy az egyes kártípusok közötti különbségtétel útján (pl. a személyi károkért, elmaradt haszonért, a közvetett vagy éppen a következménykárokért való felelősség kizárása). A kártérítés mértékét korlátozó jogintézmények legfontosabb csoportosítása azonban kétség kívül az egyes korlátok dogmatikai besorolása, tartalma szerint történik. Ide sorolandó az ún. definitív kikötések problémája, amikor a felek nem a felelősséget korlátozzák, hanem az annak alapjául szolgáló kötelezettséget iktatják ki a szerződéses kötelezettségek köréből. A következő dogmatikai csoport a „beszámíthatóságon”⁴³ alapuló korlátok köre, ideértve a károkozó magatartásra vonat-

⁴² A Gläubigerprinzip és a Drittschadenliquidation problémájához ld. Lange in Lange – Schiemann (2003), 455. skk.; Staudinger – Schiemann (2005), a 249. § előtt, 49. skk. margószámok; Münch-Komm/Oetker 2a kötet (2003), 249. §, 268. és skk. margószámok. A személyi aspektusról a magyar szakirodalomban ld. Eörsi (1966), 104.: járulékos károsultak az elhunyt személy által eltartottak, de pl. dolog elpusztulása esetén a dolog bérlője is, továbbá a kórházban ápolat károsultat meglátogató személyek, akiknek a látogatással költségük merült fel, stb. E szekunder károsultak igényeiről is döntenie kell a jogrendnek, e körben is meg kell húzni a személyi határokat. Ld. ehhez Bárdos (2001), 51. Elgondolt példája szerint: egy autóvezető kisebb hibája miatt tömeges koccanásos baleset történik délután ötkor a Nyugati téren. A kialakuló forgalmi dugó foglya lett a taxiban a Népstadion felé autózó Madonna is. A felhevült rajongók felgyűjtják a stadiont a koncert elmaradása miatt érzett csalódottságukban. Bárdos az esetet az okozatosság megszakítása példaként konstruálja, de a károsultak személyi körét illetően sem tanulság nélkül való.

⁴³ Természetesen nem a vétőképessegre gondolunk, hanem gyűjtőfogalomként arra, hogy egy adott káresemény hozzárendelhető-e az azt előidéző személyhez, alkalmas-e felelősségi

kozó felróhatóságot, illetve a károkozó magatartás és az egyes károk viszonylatában vizsgálendő (jogi) okozatosságot egyaránt (ez utóbbi tekintetében a hatályos jog alapján az Eörsi-féle adekvát kauzalitás tana tekinthető irányadónak és elfogadottnak). Bár jelentőségük kisebb, mégis a kárfogalom, kárszámítás körében kialakult korlátok is az összegszerű korlátok között említendőek, akár a választott vagy megítélt kártérítési módnak a kártérítés összegére, értékére való (ki)hatását, akár az egyes kárelemek összegszerűségének bírói gyakorlatát vizsgáljuk. A kárfogalom már csak azért sem lehet elsősorban és koncepcionálisan alkalmas a teljes kártérítés elve korlátozására, mert a társadalom értékítéletét tükrözi és csatornázza be a kártérítési ítélkezésbe: a jogrend azt tekinti kárnak, amit a társadalom védendő értéként tételez. A személyiségi jogok folyamatos elismerésével és fokozott védelmével, továbbá a fogyasztói társadalom kialakulásával és megerősödésével a védendő értékek és jogtárgyak köre inkább növekvő tendenciát mutat. Ennek ellenére e körben is felfedezhetők az egyes kártételek határait megvonó, kijelölő törekvések a bírói gyakorlatban (pl. a nem vagyoni kártérítés összegét csökkentő tényezők, az elmaradt vagyoni előny megtérítésének időbeli korlátai, gazdasági totálkár esetén a javítási költség helyett az – alacsonyabb – beszerzési érték térítése stb.). Az új Ptk. Javaslat is éppen a megtérítendő károk vonatkozásában tartalmazza a teljes kártérítés elvének egy igen jelentős korlátozását: az előreláthatósági klauzulát az elmaradt vagyoni előny és a közvetett, illetve következménykárokat illetően.⁴⁴ A dogmatikai rendszerezés önálló elemét képezi továbbá a kárenyhítési kötelezettség megsértése, s végül a káron szerzés tilalmának tételes jogi lenyomatai is, pl. az „előnykiegyenlítés”, a Vorteilsausgleich tana (residuum és surrogatum kiadása, új alkatrész beépítése esetén a gazdagodás visszakövetelhetősége stb.).

A fenti vertikális, akár ágrajz-szerűen is ábrázolható rendszerezés mellett a korlátozások sajátzerűségeit egy horizontális szempontrendszer segítségével még

jogkövetkezmény kiváltására. A német terminológia egyértelműen különbséget tesz a Kausalität (okozatosság) és a Zurechnung (beszámíthatóság) fogalma között. Ez utóbbi kategórián belül szubjektív beszámíthatóság (subjektive Zurechnung, ide tartozik a vétkesség, Verschulden, ami a károkozó magatartásra vetítve vizsgálendő) és objektív beszámíthatóság (objektive Zurechnung, ide tartozik az Adäquan- és a Schutzzwecklehre, amelyek azonban a károkozó magatartás és az egyes kárelemek, kárfajták, kárkövetkezmények közötti kapcsolat vonatkozásában jelentenek korlátot) között.

⁴⁴ A deliktualis kármezőben a jogalkotó az okozatosságba építi bele az előreláthatóságot, a károkozó az előreláthatóság hiányának bizonyításával az okozatosság fenn nem állását bizonyíthatja, vö. Javaslat, 5:542. § (2) bek.: „Ha a károkozó bizonyítja, hogy az elmaradt vagyoni előny vagy közvetett kár bekövetkezését ésszerűen nem lehetett előre látni, e károk tekintetében az okozati összefüggés fennállását nem lehet megállapítani.” A szerződésszegésért való felelősség esetében a bizonyítási teher fordított, a károsultnak kell bizonyítania, hogy az elmaradt vagyoni előny és az egyéb vagyontárgyaiban keletkezett károk (következménykárok) a szerződéskötés időpontjában előre láthatóak voltak a szerződésszegő fél számára. Vö. Javaslat 5:114. § (2) bek. Letölthető: <http://www.irm.gov.hu/download/otodiktervezet.pdf>, utolsó letöltés dátuma: 2007. április 14.

közelebb hozhatjuk. E szempontrendszer nem más, mint a „valós” és az „ál-felelősségkorlátozás” dichotómiája: valós a felelősségkorlátozás, illetve a kártérítési kötelezettség bármely indokkal történő csökkentése, ha a teljes kártérítés elvéhez képest a kötelezettnek tényleg kevesebbet, nem a teljes kárt, nem a megállapítható érdeksérelem teljes ekvivalensét kell megfizetnie (pl. előreláthatósági korlát), ezzel szemben „álkorlátozásról” beszélhetünk, ha a jogrend, különösen az ítélkezés bizonyos érdeksérelemek kompenzálásaként még a teljes kártérítés körét is meghaladó kártérítést tart indokoltnak, illetve új, korábban nem „kártérítésképes” érdeksérelemeket megtérítendővé minősít, s utólag, az igényérvényesítés parttalanná válásától való „félelmében” kialakítja e már megemelt kompenzáció korlátait. Ilyen például a német jogban a dolog pusztá használati lehetősége elvonásának kompenzációja (der abstrakte Nutzungsausfall), amikor is az érdeksérelem abban áll: a tulajdonos vagy a dolgot más jogcímen használni jogosult bizonyos ideig nem tudta a házát, hajóját, személygépkocsiját használni, ám nem bérelt mindezek helyett másikat, így költsége valójában nem keletkezett. A német bírói gyakorlat ezért a bérleti költségek bizonyos csökkentett százalékában megítél e címen kártérítést, ugyanakkor felismervén a kiterjesztő értelmezés veszélyeit, idővel kialakította ennek korlátait is (csak valóban esszenciális, a mindennapi életben nélkülözhetetlen dolgok használata elvonásáért jár kártérítés, amennyiben a károsult személyében fennállt a használat lehetősége és az arra irányuló akarat, etc.). Mivel azonban így is egy korábban nem ismert érdeksérelem nyer kompenzálást, az „össztársadalmi kártérítési egyenleg” továbbra is pozitív, ezért álkorlátozásról beszélünk.

Az együttgondolkodás a teljes kártérítés elvéről Harmathy Professzor Úr tiszteletére ehelyütt véget ér. A kutatás további irányait a hatályos magyar jog és az új Ptk. javaslat korlátozási technikái jelölik ki.

Felhasznált irodalom

Bacsa György (2001), A polgári jogi felelősség alapelveinek újragondolása különös tekintettel a szerződésszegésért való kártérítési felelősségre in: *Multa rogare, rogata tenere, retenta docere – Studia Collegii de Stephano Bibo Nominati, Tudományos Diákköri Dolgozatok*, 3. kötet, szerk.: Garai Borbála és Takács Péter, Bibó István Szakkollégium – Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

Bartelt, Johann Christian (2004), Beschränkung des Schadensersatzumfangs durch das Übermaßverbot? Eine Untersuchung der Vereinbarkeit des Grundsatzes der Totalreparation (§ 249 I BGB) mit dem verfassungsrechtlichen Verhältnismäßigkeitsprinzip; *Schriften zum Bürgerlichen Recht – Band 301*, Verlag Duncker & Humblot GmbH, Berlin

Bauer Miklós (1980), A polgári jogi kockázatról a gazdálkodó szervezetek szerződéses kapcsolataiban; *Jogtudományi Közlöny*, XXXV. évfolyam, 1980/2., 107-113.

- Bauer Miklós* (1988), A polgári jogi helytállás formái: felelősség és kártérítés; Jogtudományi Közlöny, XLIII. évfolyam. 1988/4., 195-203.
- Bauer Miklós* (1988), Felelősség és kártérítés de lege ferenda; Jogtudományi Közlöny, XLIII. évfolyam. 1988/5., 272-281.
- Bárdos Péter* (2004), Az új Ptk. kárfelelősségi fejezete; Polgári Jogi Kodifikáció, VI. évfolyam, 2004/5-6., 3-6.
- Benkő Gyula* (1955), A kártérítési jog elvi kérdései; Jogtudományi Közlöny, X. évfolyam, 1955., 239-250.
- Bíró Alma* (2003), A Bécsi Vételi Egyezmény előreláthatósági korlátjának kapcsolata a Ptk. kodifikációjával, in: Scire aliquid laus est – tudományos diákköri dolgozatok 2002, az ELTE ÁJK hallgatóinak tudományos diákköri dolgozatai, red. Garai Borbála – Takács Péter, ELTE ÁJK, Budapest
- Dezső Gyula* (1932), Kártérítés módjai, in: Glossza Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből című művéhez, szerk. Almási Antal et al., I. Kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Dezső Gyula* (1937), Az objektív kártérítés tana, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest
- Eörsi Gyula* (1961), A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Eörsi Gyula* (1966), A polgári jogi felelősség kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Eörsi Gyula* (1974), A szerződészegési kártérítés korlátozásáról; Magyar Jog, XXI. évfolyam, 1974/1., 142-144.
- Eörsi Gyula* (1985), A közvetett károk határai, in: Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára – 1885-1985., szerk. Németh János – Vékás Lajos, ELTE ÁJK Polgári Jogi, valamint Polgári Eljárásjogi Tanszék, Budapesti Ügyvédi Kamara, Budapest
- Eörsi Gyula – Lábady Tamás* (1986), A biztosítás válasza a felelősséggel kapcsolatos legújabb tendenciákra, in: AIDA Biztosítási Jogi Világkongresszus, szerk. Bárd Károly, I. Kötet, 1-69., International Association for Insurance Law, Budapest
- Garamvölgyi Róbert* (2004), A közvetett kár érvényesítése közvetlen kereset útján, in: Studia iuvenum iurisperorum 2, A PTE ÁJK hallgatóinak tanulmányai, szerk. Drinóczi Tímea, PTE ÁJK, Pécs
- Gellért György szerk.* (2004): A Polgári Törvénykönyv Magyarázata; Első kötet, 1-364 §§; KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest; id.: *Gellért/Szerző* (2004) 339 §-hoz., 1229.
- Grosschmid Béni* (1932) – eredetileg 1898, Fejezetek kötelmi jogunk köréből, első kötet, jubileumi kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Gyevi-Tóth Judit* (1997), A szerződéses és a deliktális felelősség egymáshoz való viszonya, in: Jogi Tanulmányok, szerk.: Harmathy Attila, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Állam és Jogtudományi Kar, Budapest

- Harmathy Attila* (1974), Felelősség a közreműködőért, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit* (2004), Kötelmi Jog, – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 10. (a sorozatot szerkeszti: Varga Csaba), Szent István Társulat, Budapest
- Kauszer Lipót* (1939), A kártevés okozatosságáról, Magyar Jogászegylet kiadása, Budapest
- Köles Tibor* (1993), A szerződések joga, A gyakorló jogász kézikönyve 8. – sorozatszerkesztő: Petrik Ferenc, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Lange, Hermann – Schiemann, Gottfried* (2003), Schadensersatz, Handbuch des Schuldrechts in Einzeldarstellungen, Band 1, Herausgegeben von Joachim Gernhuber; 3., neu bearbeitete Auflage, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen
- Marton Géza* (1941), A kártérítés, in: Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog, harmadik kötet: A kötelmi jog általános része, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Marton Géza* (1992), A polgári jogi felelősség, TRIORG Kft., Budapest
- Medicus, Dieter* (2006), Schuldrecht I. Allgemeiner Teil, Juristische Kurzlehrbücher, 17. neu bearbeitete Auflage, Verlag C. H. Beck, München
- Menyhárd Attila* (2000), A szerződésszegésért való felelősség korlátozása és kizárása, in: Jogi Tanulmányok, szerk. Harmathy Attila, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Állam és Jogtudományi Kar, Budapest
- Meszlény Artur* (1932), Kártérítés terjedelme, in: Glossza Grossschmid Béni Fejezetek Kötelmi Jogunk Köréből című művéhez, szerk. Almási Antal et al., I. Kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Oetker in: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch* (2003), Herausgegeben von Kurt Rebmann, Franz Jürgen Säcker, Roland Rickexer, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Band 2a, §§ 241-432, Red. Wolfgang Krüger, 4. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, id.: *Münch-Komm/Oetker 2a kötet (2003) 249. §, 23. margószám*
- Petrik Ferenc* (2002), Kártérítési jog, Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest
- Rabel, Ernst* (1957), Das Recht des Warenkaufs – eine rechtsvergleichende Darstellung, I. Band (Sonderveröffentlichung der Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht – unveränderter Neudruck der Ausgabe von 1936), Walter de Gruyter & Co, Berlin
- Schiemann, Gottfried* (2005), Schadensersatzrecht, in: J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen (2005); Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse §§ 249-254 (Schadensersatzrecht), Neubearbeitung von Gottfried Schiemann, Redaktor Michael Martinek, Dr. Arthur L. Sellier & Co. – Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin; id.: *Staudinger/Schiemann (2005), 249. §, 23. margószám*

- Schlobach, Klaus* (2003), *Das Präventionsprinzip im Recht des Schadensersatzes*, Augsburgsberger Rechtsstudien herausgegeben im Auftrag der Juristischen Fakultät der Universität Augsburg, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden
- Sólyom László* (1977), *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szalma József* (1998), *Okozatosság és polgári jogi deliktuális felelősség*; Jogtudományi Közlöny, LIII. évfolyam, 1998/6., 177. skk.
- Szalma József* (2000), *Okozatosság és polgári jogi felelősség az európai és a magyar jogban*; Miskolci Egyetem – Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc
- Szászy István* (1943), *A kötelmi jog általános tanai, egyetemi előadások összefoglalása*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest
- Tercsák Tamás* (1993), *Előreláthatóság, mint a szerződésen belül okozott kár megtérítésének korlátja*, in: *Polgári Jogi Dolgozatok*, red. Csakurda Ottó – Harmathy Attila, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – ELTE ÁJK, Budapest
- Westermann, Harm Peter – Bydlinski, Peter – Weber, Ralph* (2003), *BGB-Schuldrecht Allgemeiner Teil*, 5. völlig neu bearbeitete Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg
- Wilburg, Walter* (1941), *Die Elemente des Schadensrechts; Arbeiten zum Handels-, Gewerbe- und Landwirtschaftsrecht*, Herausgegeben von Prof. Dr. Ernst Heymann, Berlin; N.G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, G. Braun, Marburg a. d. Lahn
- Zoltán Ödön* (1961), *Felelősség szerződésen kívül okozott károkért*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest